

Szülőföldem

VII.

ITT ÉLNED ÉS HALNOD KELL

1.

Magam is még javában alszom, amikor felkél a nap. Pedig amióta itthon vagyok, már annyira visszaédesedtem a természethez, hogy véle együtt hunyok és ébredek; sőt egyre gyakrabban fordul kedélye szerint az én kedélyem is, mintha nem is ura volnék neki, hanem majma.

Éppen erre ébredek, a „majom” hangzatára.

Felütöm a fejemet és zavartan figyelek, mert nem tudom eldönteni hirtelen, hogy hallottam-e félálomban ezt a szót, vagy magam gondoltam. Valahol gyermek sír az úton, három ablakon fény ömlik a szobába s künn a tornácban beszéd folyik. Gondolom, beszélítom Ágnest, hogy jelentést tegyen, ha valami az éjjel vagy most reggel történt volna a faluban. De nem is kell szólítani, mert mialatt rendezkedem, hogy egy napot ismét lábon töltsék, rámnitja a tornác felőli ajtót s azt kérdi:

— Bátyám, majmot látott-e?

Egy vonása sem rezdül, olyan komoly Ágnesnek az arca. Az idegen mérget venne rá, arcának láttára, hogy a feltámadás nagy ünnepére egy majommal meggazdagodtunk. Én azonban ismerem Ágnest és magamat egyaránt s ilyenformán nagyon jól tudom, hogy a tréfát így csináljuk mi.

— Hol fogtad? — kérdem.

— Én az oltár előtt — feleli Ágnes.

Ennyiből már tudom, hogy sógor jött haza az erdei munkából. Mingyárt látni szeretném, mert jóízű és megnyerő ember sógor, szálában is ügyes, mulatni és klarinéton játszani egyaránt jól tud. Indulok is már, hogy üdvözöljem és megkérdzzem az egészsége felől, s hát abban a percben megjelenik az ajtóban, az Ágnes háta mögött. Egyszerre kezdünk nevetni mind a hárman, mert a ház ura csakugyan olyanforma, mint a majom. Jól megnőtt haja-szakállá; s foltokban lebbendezik a munkás ruha rajta.

Tréfálkozik ő is, de a tréfája mögött ott izzik a keserőség, mint a parázs.

— Megírhasza sógor úr — mondja nekem —, hogy milyen életünk van. Ágnes ezt nem hagyja helyben, hanem így szól:

— Menj el, itt se mindenkinek van ilyen!

— Nem, a papnak! — mondja sógor.

Ennyivel meg is szűnik a vita, mert Ágnes a borbélyhoz küldi az urát. Amikor elmegy, csodálkozva kérdezem meg, hogy már itt is van borbély, itt a faluban? Hiszen életemben olyant nem hallottam, hogy Farkaslakán borbély és fodrász ütött volna tanyát. Ellenben minden szomszédságnak volt ennek-előtte egy hajnyírója, s az egész falunak egy foghúzója. Gyermekkoromban az én hajamat is egy ilyen ember vágta, vasárnap reggel, nemcsak ingyen,

hanem még a gondolata nélkül is a fizetésnek. Egy fogamtól is itt búcsúztam volt el, cserefa-csutakon ülve.

— Hát ezek nincsenek meg? — kérdem.

— Megvan — mondja Ágnes. — A foghúzó ember most is működik, de aki a maga haját nyirogatta diákkorában, az éppen a minap meghalt.

— Hát most borbélynak hívják a hajnyíró? — faggatom tovább.

Nem tudom, hogy miért, de Ágnes nevet ezen. Majd mint egy tudatlan gyermeknek, úgy kezdi magyarázni nekem, hogy most a törvény nagyba tekint az ipart s így bétiltotta a hajvágó falusi embereket, s jött egy valódi borbély.

— S ahhoz járnak? — kérdem.

Ismét nevet Ágnes.

— Ahhoz nem, ahhoz az egyhez.

Így tudom meg, hogy búsul a borbély és szidja a falusiakat; s közben mindennap készül el a faluból. Mert a törvény megvan ugyan, de pénzt nem adtak a törvény mellé, elfelejtették. Ilyenformán maradt minden a régiiben, csak éppen a működést egy kicsit dugni kell.

Oktatásra most több ideje Ágnesnek nincsen, mert megkelt a kalács-tészta s éppen meghevült a kemence is: bé kell vetni. Egyedül maradván örözm tovább a gondolatot, amely a fejemben döngicsélve ide és oda száll, mint a méh. Aztán bérépül egy kasba, melyre rá van írva: „Önellátás”. Most már én is magyarázhatnám Ágnesnek ezt a rossz szót és az egész divatos elméletet, ami mögötte van. Elmondhatnám neki, hogy amire küszködő népcsoportok és megszorult nemzetek mostanában oly nagyon törekednek, a falu azt is kitalálta és meg is valósította, amennyire csak lehet. Nyomon követhetjük, akár ketten is, hogy a nép zökkenő nélkül és mily hajlékonyan alkalmazkodott az időhöz. Nemcsak élelmét termeli ki, hanem iparos és kereskedője magának, ha a szükség úgy hozza magával. Érzéke és egészsége emberi módon oldja meg a kérdéseket, melyeket a „szakértők” fajvédelem hangzata alatt törvényekkel szabályoznak. S ha igaz, hogy fajtát, osztályt és egyént megítélhetsz az eszközök után, melyeket önvédelmi harcában használ, akkor a falut nemesnek tarthatod. Idegen fajtát például, ki középük téved vagy furakodik, nem vernek meg a falusiak. Igen könnyű és nemtelen volna a harcnak ez a formája, hiszen az erők nem egyenlők. S vérnek és bicskának is van erkölce, mely szigorúan kötelez mindenkit, aki a közösségnek tagja. Igen, egy cigány megteheti, vagy valami jött-ment, hogy megduljon és megverjen például egy zsidót, aki boltot tart a faluban, vagy italt mér vigadó s máskor kesergő embereknek. De soha nem hallottam s elképzelni sem igen tudom, hogy falusi székely effélét cselekedjék. Ha mégis tenne ilyent, elárulná a vér és verekedés erkölcsét, amiért megvetés jár. Más eszközökkel azonban megvívja a harcot: az idegen élelmessége ellen ő lesz még élelmesebb, szorgalmát pedig a magáéval múlja felül.

Erről jut eszembe, hogy itt a mi falunkban is volt két zsidó család. Szép boltja volt az egyiknek, csengetős ajtóval; s a másik korcsomát tartott a falu-házában.

Most nincsenek meg.

Gondolom, ezt megtudakolom Ágnestől; s ki is megyek rögtön a sütőházba.

— Te Ágnes, mi lett a két zsidóval? — kérdem.

— Elmentek — mondja.

— S azok mért?

— Kihervadtak a faluból.

Röviden mind a kettőnek elmondja idevaló történetét. Nem voltak rossz emberek, sem Ábrahám, sem a másik. Kinek pénze nem volt, hitelben is adtak annak. A boltos nagy családdal élt s a korcsmárosnak is volt egy leánya. De ezek a korcsmárosok sok ijedelmén mentek keresztül, mert amikor a legények tördösték az üvegeket s egymásnak bolondultak, akkor az öreg korcsmáros félelmében mindig reszketett s a leány sírt. Aztán az emberek hazajöttek a háborúból s egyik-másik úgy kitudósodott, különösen a fogságbeliek, hogy kezdtek boltokat nyitogatni. Nagyobb zsidók lettek az igazi zsidóknál s így az utóbbiak hervadni kezdtek. Elsőbben Ábrahám ment el, mingyárt a béke-kitörésnél; a korcsmáros pedig csak egynehány esztendeje, de az későn is jött ide. Most az italmérést Magyar Ferenc folytatja, az Ábrahám helyin pedig Jakab Lajosnak van nagy boltja; s ezen a kettőn kívül Demény Gábor és Demény János is kereskedést nyitott, s ott van még a szövetkezet!

Rámnéz Ágnes és nyomatékosan azt mondja:

— Van kereskedelem!

Nem szóltam eddig egy szót sem, pedig nagyjából ismerem, amiket elmondott a húgom. Az új kereskedők közül Jakab Lajossal s Demény Jánossal egy osztályban is jártam az elemi iskolában; Gábor egy esztendővel kisebb volt. Beszéd alatt azonban megfordult a fejemben a gondolat, hogy vajjon nem nyitottam volna-e magam is boltot, ha véletlenül nem kerülök a gimnáziumba. Úgy hiszem, nem. De megkérdézem Ágnestől:

— Ha nem adnak vala iskolára, talán most én is boltos volnék?

Ágnes nevet.

— Maga nem! — mondja.

— S miért, te?

— Boltos csak abból lesz, aki a pénzt erősen szereti.

Ebből nem háramlik dicséret reám, úgy mondja.

S egyszerre különös indulat kél fel bennem is, mert húsz esztendőn keresztül ezzel a lappangó és szemérmes váddal sokszor találkoztam. Apám volt az első, aki az ószövegség hangján bolygatta meg ezt a kérdést. Mingyárt érettségi után volt, egy tavaszvégi éjszakán. Ittason jött haza s én álomból ébredve hallgattam zord magyarázatát arról, hogy egy kitanult diáknak gyúrni kell haza a pénzt. Nem hiszem, hogy egy korona is lett volna a zsebemben akkor, de a szívem teli volt eszményekkel, melyeket Homérosz, Petőfi és Vörösmarty tüzeltek; és teli volt hő vággyal, hogy hazámnak, ezekben a háborús időkben, miképpen szolgálhatnék. Keserűen fogadtam el a lehetetlent, hogy apámnak pénzt nem tudok szerezni; s hogy ezt a hiányt és apámnak kárát bensőmben pótolhassam, önként ajánlottam fel magamat a hazának. Aztán, hogy telt az idő, a nevemet itt-ott ismerni kezdték, s a faluba is elvetődött egy-egy olyan újság és nadrágos ember, aki rosszat nem mondott rólam. De a lappangó és szemérmes vád tovább tartotta magát: nevezetes embernek ne legyen pénze?! Nehéz ezt megérteni. Valahol hiba van: s az öcsém azt gondolja, hogy bennem. Mert most a napokban is tréfásan valami affélet mondott, hogy ő nem így csinálná, hanem addig s addig forgatná valahogy a dolgot, amíg sok pénz jönne ki belőle.

Igazán Ágnesnek: boltos sohasem lett volna belőlem.

— Ha valaki ír egy szép könyvet, az nem ér többet egy boltnál? — kérdem.

Ahogy kiszóloom, már magam is érzem, hogy milyen gyermekes, amit mondtam. S nem is alkalmas arra, hogy a szellemi javak templomába csaljon valakit, akinek minden napját az egyszerű létfenntartás gondjai ködösítik bé. Inkább egy olyan könyvet kellett volna emlegetnem, amely többet jövedelmezett az Ábrahám boltjánál is. De várjunk, mert ez sem lett volna jó. Hiszen azzal magam adtam volna az Ágnes szájába a kérdést, hogy miért nem írtam akkor olyant!

— Látod-e — folytatom gyorsan a rábeszélést: — te sem mered mondanivalót, hogy egy szép könyv kevesebbet ér a boltnál!

Erre már Ágnes is kimondja, amit gondolt:

— Érhet, de nem becsülik az emberek.

Most kéne folytatnom, hogy ez igaz, igende nem a könyvirást kell abbahagyni, hanem az embereket szükséges megváltoztatni. De éppen akkor megérkezik sógor a „borbély”-tól. Tavaszi kedvvel símogatja megszépített állát s egy-egy mozdulattal a bajuszát is, amit szintén megtérengetett a mester. Legalább tizesztendővel fiatalabb, mint ezelőtt egy órával, „majom”-korában. Észreveszi mingyárt, hogy nem lehet kicsi dolog, amin a fejünket törjük; s megkérdezi:

— Tán éppen háborúról beszélgetnek?

— Mi éppen arról — mondom. — De nem olyan háborúról, amit puskával folytatnak, hanem olyanról, amit könyvekkel vívnak.

Sógor afféle ember, aki nehezen akadékoskodik és könnyen lelkesedik; s amellet a szellemi természetű dolgokat úgy szereti, mint a gyermek a cukrot.

— Olyan háborúba én is elmennék! — mondja.

Ágnes azzal inti le, hogy ott is tisztiszolga lenne sógor, mint a puskás háborúban, de ezzel csak vigasságot szerez nekem s az urának egyaránt. Mert egymásután hordjuk rakásba az ilyen tisztiszolga könnyű és kellemes kötelességeit: ceruzát hegyezni, pennát és írógépet takarítani, könyveket porolni s nem utolsó sorban jó történeteket beszélni el a „tiszt” úrnak, hogy az megírhasa a népnek.

Sógor jelentkezik is mingyárt, hogy a legényem aztán ő lesz. S meg is kezdi rögtön a szolgálatot, mert azt mondja, hogy az első történetet most el is beszéli, hadd okuljon belőle az asszonyi nép.

— No, halljuk! — biztatom.

— Egyszer — kezdi sógor —, amikor mi Ágnessel még fiatal házasok voltunk s szegény apósom is még javában élt, valahogy erősen összevesztünk ketten, már mint Ágnes velem. Szép őszi éjszaka volt, olyan tiszta, mint a hideg forrás. Mivel Ágnes akaratos természetű s hirtelen is egy kicsit, kiugrott a házból, hogy ő most elhagy engem örökre s megyen haza a szülői házhoz. Jól van, menjen! S ment is. Igende éppen akkor az Ágnes anyja is valahogy erősen összeveszett az urával s úgyszintén kilibbent otthon a házból, hogy ő most örökre elmegyen s itt fog élni nálunk. S ahogy elindultak ketten egymás tudta nélkül, de egyik a másikhoz, az út felerészin összetalálkoztak. Kérdezi az anyja:

„Te hova mész, Ágnes?”

„Én magukhoz, hát maga?”

„Én is hozzátok.”

„S maga mért jön hozzánk?”

„Erősen összevesztem apáddal. Hát te?”

„Én is össze az urammal.”

Erre anyám felnézett a csillagos égre, egy kicsit elgondolkozott s azt mondta Ágnesnek: „Ejszen forduljunk meg s ki-ki menjen a maga házába vissza!” Így fordulának meg nagy sóhajtással — fejezi bé sógor a történetet.

A tanulás vidáman ömlik a napfényen széjjel, még az Ágnes arcán is ott bujkál az elismerés és a történet igaz mivolta. De minderről nem szól semmit, hanem nagyot ugrik a beszéddel s azt mondja:

— Hol a bárány?

Csakugyan, most jut eszembe, hogy még nem vettünk húsvéti bárányt. Ránézek sógorra, mert az efféle vásárban ő a mester. Olyanformán beszél azonban, hogy ebben a faluban nemigen lehet már jó bárányt alkalmas árban vásárolni. Éppen most mondá Gáspár bácsi, a mészáros, hogy itt minden eladó báránynak gazdája került. Csak ebben az egy faluban kétszázat ölnek le ma délután.

— Kétszázat? — ámulok el.

Hamarjában kiszámítjuk, hogy ez átlagosan negyvenezer lej, amit az ünnepek alkalmával csak húsrá költ a falu; s ki azt is, hogy minden nyolc emberre jut egy bárány. Hát mégis van pénz, de honnét!?

— A föld fenekiből — mondja sógor.

Ágnes pedig egy kicsit csúfondárosan veti oda, hogy itt mindenki megbolondulna, ebben a faluban, ha nem vehetne bárányt. Fel sem tudna támadni senki bárány nélkül! Inkább adósságot csinálnak, vagy a bőrük alól kerekítik ki a pénzt, de húst enni muszáj! Húsvétkor különösen. Igende máskor sem ereszkednek el a farkaslakiak, ünneptelen időkben, mert hetenkint legalább tizenötezer lejt költenek húsrá. Két mészárszék van, idevaló falusi emberé mind a kettő. Táplálkozni kell a népnek, mert amióta létezik a világ, annyit nem kellett dolgozni soha, mint most a románok világa alatt. Az állami adót még ki lehetne valahogy szorítani, de a pótdadó kiveszi az emberből a zsírt, s a töméntelen közmunka!

— Mégis élünk... — mondja sógor.

Mint aki jár sziklás helyen s egyszerre kincset talál, én is úgy érzem, hogy beszédünkben megtaláltuk a kincset. Ebben a két szóban találtuk meg: „mégis élünk”! Nehéz időkben hősöknek szava ez, mely az erőnek és a bizalomnak a fáján termett. Elgondolom: micsoda föld lehet, amely úgy elfogja ezt a fát és úgy táplálja gazdag gyökereit, hogy zöldje nem sápad el! Csak vér, verejték és porladó rengeteg ős tehet ilyen termővé földet... Nem is tudja az ember, hogy minek keresse inkább a titkát: annak-e, hogy miképpen győzi hajnaltól sötétig férfiak és asszonya a munkát, vagy pedig annak, hogy soha fel nem tör mégis a kérdés:

— Miért? Mi célra?

Hiszzen a polgárságban mindegyre felcsap ez a kérdés s a kitörés helyén önkéntes halottak fekszenek, mint ledőlt felkiáltójelek a kérdés után.

Tusakodom egy kicsit, de aztán mégis megtudakolom:

— Történt-e itt nálunk, sógor, hogy valaki elpusztította volna magát?

— Milyen okból? — kérdi.

— Hogy nehéz az élet.

Rázza a fejét, hogy ilyenre nem emlékszik; Ágnes pedig kacagásra fakad

mingyárt. Nem tudom, mit gondoljak nyugtalanító nevetése felől, de úgy tetszik, hogy ezt a gondolatomat is olyan furcsának és idétlennek tartja, mint amikor egymás mellé tettem a szép könyvet és a boltot.

— Te mit nevezsz úgy? — fordulok feléje.

Nem jut egyhamar szóhoz, de aztán rámveti nagy-barna, csillogó szemét és a kerti fák felé mutogatva mondja:

— Holnap mind füttyöghetnénk akkor...

Sógornak is tetszik a pokoli kép, mit Ágnes furcsa kacagása után varázsol a kerti fákra. Annyira tetszik, hogy még a lábát is széjjelveti, hogy szemléltetőbben tudja magyarázni:

— Nézze csak sógor úr: itt is egy, ezen a fán! ... Ott is egy, azon a fán! ... A szomszéd kertben kettő, három; s a másikban öt-hat! Mind a néhez élet miatt nyúlt meg a nyakuk, de most a fuvalom szépen legyezi őket...

Egyszerre megrezdül a fejem-vállam, a borzongástól. Sógor megsajnál rögtön s mint egy dermedező gyermeknek a varázs-szót, az ijesztő mese végén, úgy mondja nekem:

— Bár élni tudjunk, sógor úr... A halálhoz mód kell!

Ennél igazabb szót mondani sem tudott volna, biztosan érzem. Mert a halálhoz, itt nálunk, csakugyan mód kell. Férjhezmenni még lehet kicsivel is, de kerüljön kétszer annyiba, a sok ajándékkal és a menyasszonytáncban megtérül az is. Ellenben föld alá menni nagy út: olcsón nem lehet e nagy útra elerészteni az embert! Különben itt a példa is, csak a tegnapi történet.

— Hallotta-e, sógor — mondom —, hogy a nép megellenezte tegnap az olcsó temetést?

— Igazuk volt — feleli sógorom.

Ennél beljebb azonban nem hatolhatunk az ügybe, mert a húsvéti jelszót kihirdeti Ágnes ismét: hol a bárány! Sógor ugrik egyet, megszépített arcához illő ruhát vesz, majd a csűr-kerten keresztül elmegy az országút felé ki. Egy félóra múlva szép kövér bárányt hoz az ölében. Mint a puha, tömött fekete rügy: olyan a gyapja. Valami kecseti embertől vette, akit az úton akasztott meg, városba menet. Azoktól lehet venni, mert jó reformátusok a kecsetiesek: nem esznek sok húst. S tovább az unitárius vidéken még annyit sem, három-négy falunak ha van egyetlen mézsáros boltja.

— Jobb is — mondom —, hadd tegyék inkább félre a pénzt.

— Úgy félreteszik — feleli sógor —, hogy többet sohasem kapják meg.

Félbehagyjuk az unitáriusokat s inkább a bárányt kezdjük nézegetni. A kosok nemébe tartozik, már kigömbölyödött kicsi és erőszakos fején a szarva. Az orra és a szeme feketén csillog, ahogy bizalmatlanul, de vitézi módra ügyelget minket.

Egyszerre Pilátus jut eszembe, aki mosta kezeit.

E bárány dolgában mosom én is.

— Ki öli meg? — kérdem.

— Ezt én — mondja sógor.

Szégyen és izgalom kél bennem; s mintha hallanám, hogy kérdi tőlem a bárány: keresztények vagytok? Hiszen Heródes pogány volt és ti az ő példáját követitek! Nem a Krisztusét, aki a nyakára nyugtatva hordott engem!

Így beszél a bárány s nekem felelni kell. De felelhetek-e egyebet, mint azt, hogy az én keresztény hitem szerint csak az olyan élet szent, amely lelket hordoz. És az csakugyan szent?!

Háborgást érzek lelkemben.

Ide-oda sunyítok, majd megkérdezem sógortól:

— Nem sajnálja megölni?

— Nem nézek a szemibe! — mondja sógor.

Félre fordulok és szó nélkül kimegyek a kertbe. De ahogy vizsgálom a bomló cseresznyefát s utána az almafa rügyeit, egyszerre eszembe jut, hogy a napokban mit mondott a szomszédos gazda.

— Milyen termés lesz? — kérdeztem tőle.

— Nem valami jó — mondta —, mert a legtöbb almafa bitangot virágzik. Ez jut eszemben.

Gyorsan a tető felé indulok, ahol nincsen almafa s ahova nem hallatszik a bárány utolsó kiáltása sem. Itt leülök egy vadvackorfa alá és az emberi életről gondolkodom, keresvén az útvesztők között az igazság útját. Úgy bizse-reg a fejem, mint a boly, melyben hangyák helyett gondolatok akarnak rendszert építeni. Egyszerre szarka madár repül el felettem s valahogy a szellemet röppenti eszembe, aki lakott volt efféle madárban is. A következő pillanatban már a növendék Jégtörő Mátyás áll előttem, a szellem emberi gazdája, s a názárénussal beszélget. Éppen arról folyik a szó, hogy vajjon ember tudhatja-e, hol van és hol nincs igazság. Úgy véli az öreg názárénus, hogy ember nem, de a hit igen! Valahogy így lesz, gondolja kicsi Mátyás, de még oltoványnak érzi a maga hitét, aminek minden szélre hajladozni kell, hogy a végén erős és nagy fává nőhessen.

— Menj tehát és hajladozzál! — mondja neki a názárénus.

Neki mondja?

Nem.

Nekem szól ez a tanács.

Hajladoznom kell hát Krisztus és Pilátus között, a Heródes csecsemői és a húsvéti bárányok között, nemkülönben a kereszténység eszméje és mai állapotja között. Így talán nagy és nemes fává nőhetek valamikor, amely nem fog már hajladozni, sem meddőt virágzani.

Percek alatt kitavasodik a reményem, hogy ez így is lesz. Felkelhetek hát a vackorfa alól, ahol valami eredményre mégis jutottam, s mehetek hazafelé. Nagy kerülővel teszem meg az utat s otthon gondosan kerülöm, hogy a bárány szóba jöjjön ismét. Hadd beszéljünk inkább vidám régi dolgokat, sőt azt sem bánom, ha némi politikát. Jóféle magyar embernek ebből is kell egy kicsi, bár általában és feltűnő módon tilos itt nálunk. De így ebéd után s bizalmas családi körben, ha jól fogom fel, egyenesen honpolgári kötelesség, hiszen megszűntek a pártok, ahol virágzott ez a gond.

— Alakul a világ — mondom.

— Igen, megindult volt — feleli sógor.

Nézzük egymást s úgy folytatjuk; majd az arcomon mosoly jelenik meg.

— Úgy kéne hát! — helyesli sógor.

S ezzel már el is végeztük, amit ebben a dologban szóval végezni lehet. Még csak azt akarom megkérdezni, hogy az erdei munka alatt, amikor hetekig éjjel-nappal egymás között vannak, szoktak-e effélékről beszélgetni.

— Politikáról-e? — mondja sógor.

— Arról.

— Nemigen — feleli.

Hallom, valaki nagy megfontolással jön felfelé a grádicson. Arra nézünk

s hát a Gáspár öcsém komoly feje bukkan elé az ajtóban. Mondom neki, hogy éppen jókor jöttél, mire udvariasan és egy kicsit rejtelmesen mosolyog. Ahogy kezdet szoríthatunk mi ketten s ők is ketten, már viszem is őket a másik szobába, ahol én ütöttem vendég-tanyát. Itt mégsem vagyunk senkinek lábalatt s nyugodalmasabban tudunk beszélgetni is. Azt kérde Gáspár, amint leülhet mingyárt, hogy mi hasznát vehetjük neki, ha már olyan jókor talált jönni. Mondom, hogy sógorral ketten megbeszéltük a világ folyását s most éppen az erdei munkásoknál tartunk.

— Azt kérdezte sógor úr — szól belé a házigazda —, hogy mi politizálunk-e, amikor együtt vagyunk az erdőn.

Gáspár egy furcsa fejmozdulattal elneveti magát.

— Itt nálunk más beosztás van — mondja.

— Milyen?

— Olyan — feleli Gáspár —, hogy mi dolgozunk s más politizál.

Gondolom, innét a sík mezőről visszaszorítom Gáspárt az erdőre, de mingyárt kiderül, hogy ő nem is ment el onnét. Ott dolgoztak, mondja, vagy tízen s egyszer egy napon két csendőr ereszkedett hozzájuk. Felszólította őket a két csendőr, hogy vegyék elé a személyazonossági bizonyítványt. Ilyen bizonyítványa csak neki volt egyedül; s no még egy öregnek is, de az nem az övé volt. Hanem egy másik emberé, aki szőke. Előbb az öregét nézték meg a csendőrök, de ahogy nézi az egyik, egyszerre a szemibe tekint az öregnek s azt mondja: magának barna szeme van, vén csaló! Abban a helyben félreállították az öreget, s nézni kezdik az enyimet. Abban nem kaptak semmi hibát, az igaz, de a többinek nem volt bizonyítványa, sem igazi, sem hamis.

— Mért nincs? — kérdezi a csendőr.

— Azért nincs — mondja az egyik —, mert mi tévedésbe estünk.

— Miféle tévedésbe?

— Azt gondoltuk, hogy fát vágni jövünk; de most lássuk, hogy szavázásra.

Erre megharagudtak a csendőrök, folytatja Gáspár, s az egészet el akarták kísélni. Végül valahogy mégis megkegyelmeztek, de az öreget úgy elvitték, hogy négy nap múlva érkezett haza, mivel egyik órs a másiknak adogatta.

— Hát az erdőn is így van — mondja Gáspár.

Mulat rajta, s én dohánnal kínálok, hogy eressze füstbe az egészet.

Sógor is rágyujt, majd meglepő kérdéssel fordul az öcsém felé:

— Az iskolában milyen tanuló voltál, Gáspár?

— Nem a legjobb — feleli öcsém.

— S annyiszor írtak-e fel, mint most a csendőrök?

— Nem.

Sógor nevetve csapja hozzá:

— No, ezen nem sokat gondolkoztál!

Olyan jól telik az időnk, hogy kár volna otthagyni az erdőt. De most már a munka, az életmód s a kereset felől szeretnék egyet és mást megtudni. Nem nagy kívánság, azt mondja sógor, s mingyárt el is beszéli ezt az utolsó erdei működését. Először azonban alapot vet neki s a farkaslaki nép helyzetét magyarázza, ha esetleg nem tudnám. Az élelmet nagyjából megtermi ez a föld, de a pénzt, adóra s a ház szükségére, csakis fából tudja kiszorítani az idevaló ember. Még a nagyobb gazdák is. Különösen ősz közepétől tavasz kö-

zepéig mindenki a fán van rajta, mint a harkály. S mivel annyi erdeje csak igen-igen kevésnek van, hogy a magáét pusztíthassa, idegenbe járnak erdei munkára. Vállalkozóknak.

— Így történt most is — folytatja sógor. — Ezelőtt öt héttel elindultunk nyolcan. Idevaló szenesek hozták a hírt, hogy a szederjesi erdőbe munkás kéne; s egy újabb fordulatnál már a vállalkozó üzente is a szenesektől, hogy mehetünk. Így aztán nyolcunkat feltarisnyáltak az asszonyok s elindultunk gyalog. Negyven kilométer volt. Ott a helyszínen két pártra szakadtunk, mert egy kalibában nem fértünk volna el. Ez volt az első, két kalibát csináltunk. A vállalkozó megmutogatta az erdőt, aztán neki mi a fának. Amikor négy hét múlva számadást csináltunk, még ezer lej kereset sem jutott egyre, csak kilencszázhatvan. Ez mennyi napjára? Űgy-e, csak harminckét lej?

Számítgatjuk magunkban, hátha több jönne ki.

— Az annyi — mondom.

Ebből még élelmezték magukat s dohányt vettek. Gyenge mesterség, akármennyit gondolkozunk rajta.

— Ki volt a vállalkozó? — kérdem.

— Zsidó ember — mondja sógor.

Mégis furcsa, gondolom magamban, hogy ilyen ügyes és értelmes férfiak, mint ez a sógor, ne tudjanak többre menni ennél! Túrheterlen dolog. De hol kéne megfogni vajjon, hogy segíteni lehessen? Talán szervezkedni kéne s megállapítani a bért. Sógor azonban legyint, hogy a nép nem olyan. Hát akkor álljon össze nyolc-tíz falusi ember s legyenek ők a vállalkozók, együtt.

— Az még úgysem lehet — mondja Gáspár.

— Mért ne lehetne? — kérdem.

Nagy szakértelemmel magyarázza az öcsém, hogy micsoda utánjárás és mennyi kérvényezés kell, amíg vágatási engedélyt lehet szerezni. Érteni kell jól a román írást s érteni kell a hatóságokat. Kanyarog sokat az út, amíg ledőlhet az első fa. Az ilyen kanyargást csak az urak értik, s aztán az úr az urat jobban megsegíti, ha zsidó, ha más.

Indulat nélkül s mint a törvény szövege, olyan szárazon kopognak a szavai, ahogy az eredményre tér és mondja:

— Mi pedig csak magunkra vagyunk hagyatva: dolgozunk, adót fizetünk, állami iskolát építünk, vasárnap templomba járunk s egyszer-egyszer szavazunk. Ennyi az egész.

Lehajtott fejjel, csendben ülünk, mintha a keresztet tettük volna fel a falu tetejébe. A sors mélyén egyek vagyunk. S tudom azt is, hogy elsőnek sógor fog megszólalni, mert benne van a legtöbb világiasság és bizakodás.

— Ne búsulj, Gáspár! — emeli is fel a fejét. — Mert ha nem búsulsz, mondok egy jó hírt.

Űgy áll az öcsém feje, mint a kalász.

— A szederjesi erdőben — mondja sógor —, ezen az utolsó héten minden éjjel szólott a rigó.

Mi azonban nem szólunk, mert mindent vártunk volna, csak éppen ezt nem. De amikor sógor megmagyarázza, hogy a rigók éjjeli éneke jobb sorsot jelent a népnek, akkor Gáspár is nagy madár-párti lesz egyszerre. Sőt a barátságát az összes állatokra kiterjeszti, különösen az őzet és a mókust dicséri szerfelett. Nyilvánvaló, hogy ez a kettő meg is érdemli a dicséretet, bár a gazdasághoz egyik sem teszen hozzá, hanem csak elvesz belőle. Nem csoda tehát, ha tudni szeretném barátságának okát.

— S mért szereted éppen ezeket? — kérdem.

— Örökké megvidámítanak, ha látom — mondja Gáspár.

Máris megvidámították, pedig csak beszél róluk. Ritkán is láttam ilyenek, mert túlzott szemérmességgel az érzelmeit mindig titkolni szokta, mint általában az egész család, a miénk. De most elveszti természetének fékjét s olyanokat mond, hogy legény-korában mindig őzet vagy mókust szeretett volna kedvesének fogni; s ez a vágyakozása most is megvan, csak hogy nem a kedvesének fogná jelenleg, hanem a kicsi leánykának.

— A tudósnak-e? — kérdem.

— Annak.

— Úgy látszik — mondom neki —, hogy sokért nem adnád ezt a leánykát.

— Nem én, egész Molduváért — feleli.

Hirtelen meglep, hogy éppen Moldovát említi, de akkor jut eszembe: hiszen ott katonáskodott! Többször beszélte nekem, hogy tiszt legénye volt, mint a székely fiúk általában. Mert eszesek ezek, megbízhatók és tiszták. Valósággal kormányozta ő is a családot, mely a főhadnagy mellett a fiatal asszonyból és az anyósból állott. Most is bölcs derűvel emlékezik, hogy milyen lappangás volt a két asszony között, örökösen. Én azonban nem ezen derülök, hanem a Gáspár okos politikáján, melyet a két nővel folytatott, akárcsak Bethlen Gábor a némettel és a törökkel hajdan. S közben ott volt maga Erdély, a főhadnagy képében, kinek a talpát néha és nagy szakértelemmel vakarni kellett.

(1938)

BALOGH EDGÁR

Visszajátzások

három pergetésben

JÁTÉKAIM

Játék formálja az embert. Ha az öregkorból visszatekintek fakadásomra, fejlődésekre és mindennek kimenetelére jóban és rosszban, úgy végigfutnak emlékezetemben mindenkorai játékaim tapogatózásai, vágyakozásai, kísérletei vagy akár csődjei is.

Kezdem az ólomkatonákkal. Gyermekszobánk Pozsonyban félhomályos volt, ablakkal az udvari „gang”-ra, s amikor már pattogott a tűz a kályhában, s az ablakon át beszűrődött a szomszédos udvarból egy különök rokon, ama Ghyczy bácsi villájának felgyúlt villanyfénye, frissen ugrottam fel, hogy